

to izražanje svetovnega nazora tem neposrednejše in zato popolnejše ter tem bolj neovirano, čim bolj je vrednost kulturnega dela osebnosti nezavisna od neposrednega vpliva njenega svetovnega nazora. Dober primer za tak način neposrednega izražanja svetovnega nazora v osebnotnem delu imamo baš v umetnosti, kjer nikakor ne gre za objektivno resničnost in pravilnost uporabljene vsebine, temveč le za estetsko vrednost te vsebine. Popolnoma drugačen primer pa je znanstveno delo, ki zahteva radi svoje objektivne usmerjenosti ob vsakem novem spoznanju neko izločitev subjektivnih faktorjev in torej tudi dotedanjega svetovnega nazora dotičnega znanstvenika. Toda tudi v takem primeru občuti znanstvenik, kako težka je taka izločitev. S tem pa je samo ponovno izkazano, da sta osebnost in njen svetovni nazor res trdno in nerazdružno zvezana in da je zato svetovni nazor eden bistvenih znakov osebnosti.

RAZODETJE V SLEPI SOBI

MIRAN JARC

Emanuel Vervega je stal pri zavešenem oknu v kabinetu tovarnarja Alberta Vervege in brezizrazno gledal v sivo predjutró, ki se je obotavljajoče izmotavalo iz noči.

Ta kabinet s črno kvadrasto pisalno mizo, na kateri so ležali razmetani zvezki *Femine*, *Wiener Mode* in *Dame*, ta kabinet, kjer je poleg iz kock sestavljene omarice za knjige stala samo še zelena zofa, ni vendar z ničimer vzbujal rahle groze, ki pa se je Emanuela le še bolj pollaščala.

Po prstih bom stopal, da prav nikogar ne prebudim ... ali pa ne, kar pri miru bom stal, samo, da se nič ne predrami. Zdaj, zdaj se utegne nekaj predramiti ... Kar samo od sebe se bo izprožilo in znova bo zašumel krogotok dogodkov ...

Niti dihati se ni upal. Pa je zato dihala ura, ki je vznemirjen čutil njeno utripanje pod obleko in je vedel, da je vse zaman: novi prostor, ki ga je sprejel, je že začel izsevati vanj svojo moč. Bdenje ga ni utrudilo, marveč mu je pozornost za vsak najrahljši dogodek dostopnjevalo do neke višine, kjer se že pričinja jasnovidnost. Tako ga je njegov bratranec Albert, uro pozneje, ko ga je bil osvobodil sredi noči iz policijskega zapora, zasledil mrmrajočega neke nerazumljive besede, ki so se pa ponavljale v tako dosledni zaporednosti, da so Albertu napele pažnjo.

»Varlblajlazartubnar ...«

Mimogrede, ko je v nočnem razgovoru od strani preizkuševalno ošinjal tega svojega čudnega sorodnika, ki se doslej ni brigał zanj, je razčlenjal zagonetno besedo in nenadoma poskočil: »Emanuel ... odkod jih pa poznaš?«

Oni se je držal za čelo in stokal — glavobol ga je pretíl pognati čez rob potrpljenja — in se ves tresel v mrzlici. »Varl. Blaj. Lazar. Tubnar ...« je

Albert ves osupel razkril tajni smisel besede: štiri možje, ki so mu stregli po življenju. Odkod ve Emanuel?

»Pokličem zdravnika!« Hlastno je listal po telefonskem imeniku. Zdravnika ob treh zjutraj! Emanuel ga je prijel za roko in sunil knjigo v stran. Tedaj ga je spet zbolela roka v zapestju in nad komolcem, kjer so se še poznali vtisi trdih prijemov.

»Emanuel, tak daj si dopovedati, saj vidiš, da si že kakor mrlič...«

»Za božjo voljo, prosim te, ne kliči zdravnika, samo miru mi daj, miru, da se uredim... vse se je zmedlo...«

»Kdo bi mislil, kdo bi mislil, da se bova srečala v tej uri...« je zmajeval Albert in se spet ustavil pred svojim bratrancem in ga gledal in spet zmajeval z glavo: ta ... ta ubogi fant, da je bil z njimi, ki so me hoteli ubiti?

Emanuel mu v prvem navalu zmede potem, ko so ga bili na izrecno zahtevo Albertovo spustili na prosto, ni vedel drugega povedati, kot o nekih štiristo dinarjih, zaradi katerih, če jih do osmih zjutraj ne vrne v blagajno, utegne biti odpuščen iz službe in predan sodišču. In zato, ker ga je Albert rešil, se je zahvaljeval tako brezmejno, da je njegova vdanost že prestopila meje samospoštovanja in vplivala mučno.

Potem je Emanuel brez zveze pripovedoval o neki Astridi, o tem blodnem angelu, ki ga je treba za vsako ceno vrniti življenju, »kajti ona je ples, božji ples, ti pravim, in ona je postavljala red v moje razruvano življenje... seveda red v višjem smislu... niti sama ni vedela za to... bogato me je obdarjala, jaz pa ji nisem mogel ničesar dati...«

In spet se je povračal k tistim usodnim štiristo dinarjem, zaradi katerih se je vse to zgodilo...

Ali kje tedaj se skriva nameravani umor? se je vpraševal Albert, ki ni našel zveze v tej izpovedi. Pa tudi Emanuel je samo tipal.

»Spraševali so me. Kakor da so me vrgli v križni ogenj. Gledal sem, samo gledal in tla so se mi zmikala pod nogami. Saj to je: nihče mi ni verjel. Če pa je bila okoliščina, v kateri so našli naju — mene in Hlisa — tako ne- navadna — ...«

»In Hlis?« je vprašal Albert strogo.

»Tudi on se je prav tako čudil.«

»Tudi on?! Česa je tedaj iskal na mojem vrtu?«

»Saj to je skrivnost. Na kolena je padel in zatrjeval, da je nedolžen. In začel je jokati kot otrok.«

»In kaj sodiš ti o Hlisu?«

»Kako naj sodim, ko sem ga v tisti minuti prvikrat videl. Vse skupaj je tako čudno... Da me niso uslišali in dovolili, da sem telefonično govoril s teboj, bi še zdaj trepetal za svojo usodo. Veruj mi, jaz sem nedolžen. Vse se je zgodilo zaradi tistih štiristo dinarjev.« Ozrl se je proti oknu na vrt, kjer je ugašala noč.

»Za Boga, saj se bo kmalu danilo... čez nekaj ur moram že v pisarno...«

»Tak vendar ne greš, Emanuel, saj si za v posteljo...«

»Toda denar... denar... blagajna...«

»Tisto uredim jaz... Za zdaj pustiva vse to... pozneje se pomeniva...«

Albert je zapustil Emanuela, ki pa se je zaman prizadeval, da bi zaspal. Nahajal se je v tistem na pol budnem, na pol spečem stanju, v katerem privzame vsaka misel podobo, ki pa vendar še ni docela sanjska. Tedaj se duh čudovito pozorno bavi z vsemi zadevami, ki jih je prepustil dan še nerešene, vendar ne ozkobno osebno z vidika prizadetega posameznika, marveč z neko svobodno radovednostjo, čudeč se zadevam in stvarim, kakor da žive same iz sebe brez ozira na dotičnega posameznika, ki je življensko z njimi v tesni odvisnosti. Prav v teh minutah, ko se je že začel oglašati prvi šum in redek ropot s cest, ko je tišino prekinjalo večkratno odpiranje in zapiranje vrat, ki se je ponavljalo še v zateglih odmevih po hodnikih, se je Emanuel spet povrnil k čudenju, ki se ga je bilo polastilo že neki hip ob svojem tako nenavadnem prihodu v to hišo, namreč k čudenju nad vsebino te vile in nad njenimi prebivalci. Kdo bi si mislil, ga je prevzelo, da ima ta vila, ki bi ji na prvi pogled s ceste prisodil prostora za eno samo družino, toliko sob, več in hodnikov, da se v njih kar izgubiš. Zdelo se mu je, da bi zdaj kar ne mogel najti izhoda iz tega labirinta. Vodili so ga skozi troje zavitih hodnikov z mehкими preprogami, na katere so sijale čudaške, zastrite luči, ki so dajale predmetom neki skrivnostni izraz. Ti predmeti — gladijator iz mramorja, rjav Buda v kotu, Marijin kip, petero dežnikov, ogromna želva na mizici pred zrcalom, togi pav nevidno pripet nad vrati, kot da prosto visi v zraku — so zmedli razdraženo domišljijo, ker ni bilo mogoče najti soglasja med njimi. Saj morda niso bili nagnjeni v enem samem hodniku, morda so bili razporejeni skladno po vseh vežah, ali domišljija jih je po spominu vse zgostila na en sam prostor, ki je bil odsev prvega neprijetnega vtisa. In sobe! Pa koliko teh sob! Zelena: Emanuel je stopal po prstih in se ni upal ozreti ne na levo, ne na desno, ker se mu je zdelo, da gre skozi spalnico. Upal bi se celo trditi, da je šel mimo speče ženske, ki se je za hip zganila in zadihala močneje. Rdeča: okrog okrogle mizice so sedeli gospodje in gospe... vsi zelo glasni in smejoči se in kar nič niso imeli pomislekov, da je že tako pozno in da jih je presenetil tuj človek... Potem soba, podobna nekaki verandi z žoltimi zagrinjali. Po parketih so se kotalile tri velike pisane žoge, kakor da jih je pravkar sprožila otroška roka. Na slamnatem stolčku je drevenel beli medved, ki je čuval dvoje kraljičen iz porcelana. Poleg slikovnic je spal bel kodruh, ki je bil videti prav tako narejen, a so ga koraki zdramili, da je začuden pogledal v tujca in nekam vriščeče zalajal.

Da se otroci še ob tej uri igrajo, se je Emanuel vprašal in plaho pričakoval, kje se bo že ustavil. Pa je šel še po zavitih stopnicah in spet po belem hodniku, skozi dvoje sob in spet navzdol mimo mnogih vrat, skozi katere se je čul smeh in vzklik, srečal je mladega gospoda, ki si je pravkar odeval črno zimsko suknjo, od nekod je švignila služkinja z belim predpasnikom, in še ena v črnem, potem se je začelo pozvanjanje — morda pri telefonu, morda iz kuhinje — in sob ni bilo konca in poti tudi ne. Večkrat je Albert potrkal na

kaka vrata in za trenutek vstopil in Emanuel je začul izza priprtih vrat neumljiv šepet ... in tako mu je kar nenadoma prišla čez pot neka zanj čudovito lepa mlada žena, ki ga je komaj ošinila s smejočim se pogledom in že hitela naprej. Spominjala ga je nekega filmskega vtisa, celo Astride — imela je polne zlate lase in trudno drzne sinje oči, samo, da je bil blesk teh oči stokrat bolj tujinski kakor Astridin.

Albert se je nehote nasmehnil, ko je opazil, kako je Emanuel ob njej vztrepetal in se ozrl za njo, ko ga je Emanuel malo pozneje vprašal: »Pa je pri vas vedno tako?«

»Kako?«

»Tako vse čudno in lepo obenem.«

»Saj ni čudno. Zdi se ti tako, ker si prvič tu...«

Emanuel je vendar vedel, da je Albertova družina majhna: dvoje otrok, v starosti treh, štirih let ... Odkod tedaj ta množica sumljivih lahkoživcev in radostnic, kakor da bi jih priklical iz bara ali pa iz mrzličnih sanj?

In da zna kljub temu ohraniti vzoren red, se je Emanuel čudil, saj mu ti ljudje lahko zrasto čez glavo. Kdo naj se znajde v takem gospodinjstvu? In kak je namen vsega tega? Ti ljudje sploh menda ne spijo ... pomikajo se iz sobe v sobo in se predajajo nočnim radostim. To je kakor Astridin svet ... In misel, da je nekdo še pred eno uro nameraval Alberta umoriti! Ali štiristo dinarjev sploh kaj pomeni v takem svetu? Kam sem zablodil? Toda ni utegnil premišljevat do konca. Skozi široko odprte duri ozke sobice je videl klečečo usmiljenko, ki je mirovala kot črna soha. Kaj neki dela tu usmiljenka?

Potem sta z Albertom vstopila v ta kabinet, ki se je zdel daleč, daleč proč od vsega šuma, gol in enovit, v silno nasprotje vsemu, kar je dozdej videl v tej hiši.

Da bi že zasijal dan, da bi se odgonetilo vse to mučno in motno in bi se razodel zmisel.

Tedaj je zabrnel zvonec pri telefonu. Vznemirjen je dvignil Emanuel slušalo. Tako čudno ga je spreletelo ob tem pozvanjanju: misel, da v nočnem predjutru še vedno nekje begajo zaposleni ljudje, ki tudi v teh samotnih urah še ne smejo sleči uradne samogibnosti — ta misel se je zavrtala zdražljivo v njegovo budnost, ki jo je napel tuji glas iz policijskega ravnateljstva.

»Kdo? ... Emanuel Vergerij? ... Emanuel? ...

Glas je utihnil. Zveza se je prekinila.

Kako je neki s Hlisom?

Spet je začel iskati pojasnila. Listal je po telefonskem imeniku in znova poklical. Odzval se je nekdo, ki mu je bil glas nekam znan. Spomnil se je, da je bil to izpraševalni uradnik. Zdaj je ta gospod neverjetno prijazno govoril. Povedal mu je, da bodo Hlisa kmalu izpustili, ker se je izkazalo, da je docela nedolžen, pač pa so še v tej noči prijeli pet osumljencev.

Odkod tako nenadna prijaznost z menoj, se je začudil Emanuel, ki je imel v spominu še pretekle ure. Že se je svitalo. Zdaj se ga je polasčala trudnost do omotičnosti. Imel je občutek, da ga loči samo še dvoje, troje ur pred nekim

nad vse radostnim dogodkom. Prebudil se bo v praznik: v novo razdobje, kjer ne bo več teh temin in pošastnih krogotokov.

In predal se je motnemu snu. Kot bi padel v globine.

Nenadoma je zrastel pred njim Hlis. Kot prikovan je obstal: bledota v licih je šla že na zelenkasto, oči je imel krvavo podplute in vse telo mu je v tankem površniku drgetalo.

Stala sta v tesni Ribji ulici pred ozko starinsko hišo, kjer je bila v pri-
tličju moderno opremljena mesarija. V veži, ki je odmevala vrišč podečih se
otrok, je vpil vajenec, nad katerim je znašal svojo jezo obilen gospodar, ves
napihnjjen, tako tolst, da so mu drobne oči kar tonile v ogromnem obrazu. Iz
oken so se sklanjale ženske, ohlapne in razmršene, kot da so pravkar planile
iz postelj. Vse so si čudno sličile: prežave in namigujoče, s hlastnimi pogledi,
iz katerih se je razodevalo prostaštvo. Česa neki pričakujejo, se je zavzel
Emanuel in skušal ujeti smer njihovih pogledov. Pa tudi na ulici je bilo polno
žensk, takih, ki so iz gosposkih hiš, pa tudi pocestnih in iz zatohlih vež in
prizidkov. Med njimi so bile komaj desetletne, pa tudi te so očitavale isto
ohlapno prostaško vedenje. In več nosnih je bilo med njimi. Ena, po vsej priliki
krčmarica iz predmestja, ki se je že komaj pomikala po razritem tlaku, je še
vedno izzivalno hotljivo gledala okrog sebe in se ustavila ob skrbno na prečo
počesanem fantiču na pragu brivnice.

Otroci, ki so jih nekatere žene vodile s seboj, so se zmerjali, begali s tlaka
na ulico in se spoprijemali ali pa si metali kamenje. Postrežnice in kuharice
in gospodinje, ki so se vračale s trga otovorjene s košaricami, mrzko sovražno
ogledujoče druga drugo, so prav tako hitele, da bi dospele na tisti kraj, kamor
se je zdelo, da se vse ozirajo. In vse to je polnilo mlekarne, prodajalne živil,
mesnice, zelenjadne trge in se vračalo spet v natrpano polne hiše — gomazeče,
zvedavo, nenasitno — in vsa ulica se je zdela kakor vriščeč rov, skozi katerega
struji v tisočero posameznikov razdeljen glad telesa, oči, rok, nog. In nihče se
ni zgrozil. Ne morda samo to, da se na koncu ulice stoječi redar sploh ni
okrenil na krik nekega fantalina, ki je na vso moč tekel po ulici, marveč to,
da je povsem brezbrizno spremljal ves promet, ne da bi se pozanimal za vzrok
te napete prežavosti, ki so jo izražali vsi ljudje. Nekaj je viselo v zraku —
nekaj zelo nevarnega. Okna, vrata, ozki prehodi — te zevajoče črne rane
skrivnostnih hiš so izpuhtevale duh po zločinstvu, čeprav se ni morda v tej
uri zgodil noben zločin, ali vonjalo je po nečem zločinu podobnem. Vsa goltnost
teh bitij, ki so jim besede, kretnje, obleke le še rahlo prikrivale vsebino nji-
hovih življenj, ki so se odigravala v prostoru med kuhinjo, jedilnico in spal-
nico, je vznemirjala.

V tem trenutku sta se Emanuel in Hlis začutila neskončno osamljena, kot
da sta se — tujca — zavedla na nekem neprijaznem otoku.

»Česa vendar pričakujejo?« se je zdrznil Emanuel in se ozrl po ljudeh,
»že ves čas, koderkoli hodim, srečavam iste zagonetne in nepriljudne obraze.
Nekaj se je to jutro zgodilo...«

»Na to ne mislim,« je odvrnil Hlis, ki se je od slabosti še komaj držal na nogah, »meni se dozdeva, kakor da tavajo po megli bitja iz megle in senc. In neskončno se mi smilijo ta bitja, ki iščejo oblike, pa se jim posreči samo v zgodnji razpad obsojeno telo. In tudi bivališča zgodaj razpadajo. Dandanes zidajo razpadljive hiše. Tako žalostno je zdaj na svetu.«

»Še včeraj je bilo drugače,« je mrko odvrnil Emanuel.

»Kako je z Vervego?« ga je prekinil Hlis. »Mene so zasliševali vse do jutra. Slednjič so me izpustili. Ne vem, čemu so se smejali za menoj. To noč so privedli mnogo osumljencev, med njim Hlost. Če me Hlost dobi, me ubije, češ da sem jaz izdal. Nič nisem izdal. Samo preprečil sem njegovo nakano. Čemu neki ljudje ubijajo, ko pa je vendar vse zaman...«

»Kaj je zaman?!«

»Saj vidite, da se ne da nič popraviti. Samo čakati je treba, venomer, potrpežljivo. Trpeti je treba. Ni drugega izhoda. Že želja po ubijanju jači telo... vse sile človekove napne do skrajnosti... in tedaj je misel meso in želja meso in vse, kar tvori človeka, je samo meso. Kako grozno! Meso, ki je vendar umrljivo...«

»To je tako brezupno, kar pravite,« je pristavil Emanuel, »tako mi je, kakor, da ste v en sam vzdih zajeli vse te ulice... kaj me plašite! To, kar pravite, je samo to uro resnica. Včeraj še ni bilo takó in tudi jutri ne bo več...«

»Česa?«

»Te groze, te puhteče, tihe groze, ki se plazi od vsepovsod. Še sonce je tako mrzlo čudno... Za boga, kaj se je zgodilo? Kaj se pripravlja? Vi mar veste? Vi morate vedeti, Hlis. Jaz... jaz sem čisto slučajno padel pred Vervegovo vilo. Kaj bi vam pravil. Zaradi neke osebne neprilike, no, zaradi neznatne difference v blagajni, kjer službujem... in, glejte, že me je potegnilo v ta krog... v ta krog osumljencev. Kakor da je ves svet globel, v kateri se zbirajo samo zlovešči osumljenci. In edino veselje so jim razvrati, drgetajoči razvrati in obilna hrana... Pomislite, Hlis, kaj vse sem to noč doživel. Šel sem skozi vrsto sob, rdečih, modrih, žoltih in takó čudne družbe, glasne, pa razigrane... in od zgodnjega jutra do zdaj sem samo jedel: kava, čaj, kruh z maslom, kruh z marmelado, jajca, kruh z mesnimi narezki in pecivo... utekel sem... svojemu bratrancu Vervegi sem utekel. Pomislite: ob njem sem se šele zavedel, kaj je karijera. Ta človek je obstrmel, ko sem mu dejal, da ne vem, kaj misli z namigavanjem na mojo »karijero«. Dejal mi je: Zdaj je že zadnji čas, da se resno lotiš plezanja navzgor. Zdražilo me je. In utekel sem mu, čeprav... čeprav mu moram biti v nekem oziru dolžnik, hvaležen dolžnik. Morda ga bom še obiskal. Ali vedno samo mimogrede. Tam je prav isto kot na ulici. Ali vi, Hlis, ste nekaj čisto drugega. Kakor da ste iz sveta od včeraj in od jutri. Ne iz tega sveta gomazečih živali. Vzljubil sem vas. Zasmilili ste se mi. Ali zdaj sem spoznal, da ne potrebujete usmiljenja, ker ste silno močni v sebi. Morda ste v tej uri edini človek, ki bi želel, da ostanete pri meni...«

Hlis se je naslonil na zid in potne srage so mu stopile na čelo

»Hlis,« je skoraj šepetaje nadaljeval Emanuel, ki ni niti opazil, da njego-

vega poslušalca zapuščajo moči, »je še neko bitje na svetu... o, da veste za mojo zgodbo... tako mi je, kot da se ona in jaz samotna boriva z vsem svetom. Le kaj se ji je to noč pripetilo? Proti jutru sem imel spačen sen: valovi so jo vrgli na breg, podivjana množica pa se je rogala ribiču, ki jo je dvignil... Moram jo najti. Zaradi nje blodim že celo uro po mestu. Samo zaradi nje se gode vse te čudne stvari z menoj.«

»Ženska?« je trudno vzdihnil Hlis in z roko zakrilil predse. Emanuelu se je zazdelo, da je Hlis označil neko smer. In je iskal. Toda videl je samo prejšnjo sliko: množice žensk vsepovsod: na ulici, pri oknih, na pragih... vse: kakor da odhajajo in prihajajo v kuhinje iz spalnic, iz spalnic v kuhinje.

In stisnila ga je žgoča žalost. Tedaj pa je začutil, da se ga je krčevito oklenila neka roka. Prav ta hip je še ujel Hlisove šepetajoče besede: »Slabo mi je...« In ob zidu je zdrsnilo borno telo na tla.

Ulica se je zgnetla okrog bolnika z onesveščencem in ni vedela, komu od obeh naj pomaga.

Proti večeru se je vse obzorje potuhnilo. Temà se je povescila nad mesto in goli vršiči predmestnih okleščenih dreves so okameneli. Po redko obljudenih ulicah, ki so se izgubljale v planjavo, tupatam prekinjeno s komaj dozidano vilo, so se vračali domov uradniki in delavci, pa vsi tako trudni, kakor da so novi priseljenci, ki gredo v negotovo, kar na slepo. A vračajo se že deset let tako in ceste se izgubljajo v planjavo med polja in travnike.

Kdaj pa kdaj se pojavijo v takem brezupnem prostoru orožniki z vklenjencem. Gledalci obstanejo in se zgrozijo ob razmršenih laseh in plamenečih črnih pogledih in se za hip oveselijo, da je v njih dušah že davno okamenelo koprnenje po daljavah za obzorjem in da se je kri unesla in jim spočasnila kretnje in misli. Kakor vklenjenca, se sramujejo tudi kakega komedijanta ciganskega, ki se je z medvedom na verigi nenadoma pritihotapil v podtalni nemir že desetletje umirajočih. Komedijant udari na boben, medved se prestopica in preteguje in umazani otroci se vriščeče smeji.

Komedijant sprejema redke dinarje, gleda pa prezirljivo na te utrujene matere na pragih in na brkate krčmarje, ki bodo morali večno ostati za temi starimi zidovi, med razpadajočimi dvoriščnimi ogradami, te natakariče, neprespane, s trudnimi očmi in ugaslimi lici, topo radovedne — če jim bo sreča najbolj mila, bodo kdaj doživljale neprespane noči ob brezkončnem vekanju svojih otrok, ob sli vračajočih se mož... njihovi otroci se bodo umazani in vriščeči podili po dvoriščih, one same pa se bodo starale v kuhinji, v spalnici, ob novih gostih in ob rastočih kostanjih na gostilniškem vrtu... in bodo spoznale: vse je bilo samó občutevanje obletujočega se časa. In njihove hčere bodo, kakor nekoč matere, prežale na razodetja, materam bodo uhajale v skrite objeme potnikov iz neznanih mest. Na stopnicah bodo vpile po živi vodi, ki je ni še noben človek dal človeku, na temnih, pokajočih stopnicah, ki vodijo, vegaste in stisnjene, med počrnelo in vlažno zidovje, v temne in zatohle hodnike. Stopnice — stopnice — stopnice — v dan — v noč. Po njih stopajo,

hite, odhajajo, pa se zopet vračajo v svojo noč: desetletja že, rod za rodom, in so v neki uri vsi kakor en sam človek, truden do smrti, razočaran od vsega, zmeden od tisočernih nepojmljivosti, in jih tko dnevi in jih ne razvezuje mrakota. Vsi — en sam človek — prav kakor Emanuel Vervega, ki se vrača po vegastih, temačnih stopnicah v zadnjo sobo na koncu poslednjega hodnika.

Debela gospodinja je prepoznala korake in stopila iz kuhinje, iz katere je kvader luči sajaste petrolejke obsvetil trudnega človeka.

»Zadnji čas, da ste se vrnili, gospod Vervega,« je zagagala in se mastno smehljala, »že dolgo vas čakajo. Kar v sobo sem jih povedla...«

»Kóga? Za božjo voljo,« se je Vervega razburil, »miru sem potreben. Čemu jih niste zavrnil? Saj jih je mnogo, kajne? — Seveda jih je mnogo... Odkod neki čutim, da jih utegne biti mnogo, se je začudil Vervega, ki se mu je dozdelo, da se je vse to, kar se pripravlja, že davno zgodilo, — da je tisto že vse videl, morda v sanjah, ki so se dvakrat, trikrat že ponovile.

»Vedela sem, da boste nejevoljni,« se je gospa spet tolsto nasmejala, »ali kako naj bi zavrnila tako finega gospoda, kakor je ta vaš prijatelj. Saj je vaš prijatelj?...«

»Takó? Takó?« je zamrmral Vervega, »pa ne da bi bil Hlis? Hlis pač ni. On ni fin gospod.«

»Hlis, pravite? Morda je tudi še Hlis pri njem. Morda še tretji? Nisem utegnila popaziti.«

»Pa saj Hlisa ne poznate,« se je čudil Vervega, toda obenem se mu je zazdelo kar razumljivo, da v tem trenutku ve ta tuja ženska vse, prav vse o njem, ne da bi ji morda kdo povedal, kar tako po neki zagonetni svetlovidnosti.

»Hlisa ne poznam. Pa če bi tako naneslo, bi ga našla v največji množici. Pa saj vas ni še nihče obiskal, gospod Vervega, zato morate biti nocojšnjega večera veseli. Izmučeni ste, kar pretesno živite. Čemu ne stopite kdaj k meni v kuhinjo?...«

»V kuhinjo?« se je Vervega blodno ozrl vanjo, ki ga je objela s poželjivimi pogledi.

»Čemu prav v kuhinjo,« je spraševal brez misli.

»Tako, na pogovor pridite kedaj.«

»In vaši otroci?«

»Takrat že spijo. Mož pa je skoraj vse noči z doma.«

»A?! Pa saj nisem po tem vprašal,« je Vervega zardel in ni mogel razumeti, odkod svežost in moč v tej obilni ženski, ki mora bivati v tako zatohlem stanovanju.

»Ni dobro, če je človek preveč sam,« je spet pričela gospodinja, »kar pokličite, pa vam prinesem čaja.«

Torej je tako zdrava, ker ni nikoli sama? je pomislil Vervega. Stala je pred njim široka in mogočna, toda sive oči so se ponujale v nagaživi, odvrtni prijaznosti. Saj res, kako da jo šele danes prvič vidim. Ne bi bilo napak, če

bi se kedaj odzval njenemu povabilu. Morda bi t a k o pozabljal na marsikaj, je premišljal Vervega. Spodaj v veži je nekdo zaloputnil z vrati, s stranskega hodnika je zašuštel temačna postava. Šele zdaj se je spomnil Vervega, da že predolgo stoji tu in da utegne vplivati oklevajoč in redkobeseden nekam smešno.

»Tàk če želite pozneje čaja, kar pokličite!« ga je gospodinja vnovič spomnila, nakar sta se razšla.

Soba, v katero je Vervega stopil, je bila pogreznjena v popolno temó. Sprva se je temu začudil. Motno se je bil domislil, da ga menda nekdo čaka. Ali soba brez luči? Tedaj ga vendar nihče ne čaka. Pritipal se je do stola, slekel vrhnjo obleko in sedel na rob postelje.

Zdaj šele je začutil nenadno slabost. Ob čelu tik nad desnim očesom ga je stiskal obroč. Pod obročem je kljuvalo in trgalo.

»Od vsega tega, seveda. Prespati se moram, prespati...«

Oblečen se je zleknil po postelji. Rad bi se slekel, ali oviral ga je neki posebni, že iz sanj mu znani občutek tesnobe zadrege, ki mu je branila predati se popolni razpuščenosti duha in telesa, občutek sramu, da ga utegne vendarle kdo presenetiti. Ni še tako ležal pet minut, ko je bil že trdno uverjen, da je v tem slepem prostoru še neko bitje. Ta gotovost, ki mu jo je vsilil nepojmljivi navdih, se mu je zazdela čisto razumljiva, podkrepilo jo je tudi opozorilo debele gospodinje, katere pa se je zdaj spominjal megleno, kot da je z njo govoril pred davnimi leti.

»Torej veste, da vas pričakujem?« se je oglasilo iz nasprotnega kota.

»Mislil sem si, gospod prokurist. Da ste me le našli? Tudi v tej temi? Tako mi je kakor takrat, ko sem se skrival pred očetom, če sem zagrešil kako grdobijo. Če prej ne, sva prišla skupaj zvečer. Tako mi je kot dijaku, ki se s cigareto v ustih izmika profesorju. Ali vse zaman. Tudi v temi se srečamo. Pa bodi. Zdaj sem truden. V s e t o me je popolnoma razorožilo. Pričnite.«

»Ne tako hitro, dragi Vervega. In tudi: saj nisem to, za kar me imate. Tu sva prav za prav oba isto. In tudi namene imava iste. Res, prav za prav zaradi namenov sem se utihotapil sem. Zjutraj smo vas začudeni čakali, šele vaš bratranec tovarnar Vervega je opravičil vaš izostanek... Tedaj v Buenos Aires vas je mikalo pobegniti.«

»V Buenos Aires?!« je zastrmel Vervega, »in pobegniti? To je obrekovanje!«

»Ni obrekovanje. Začeli ste s stotaki, to se po navadi konča z milijonskimi poneverbami, seveda če je človek dosleden. In vi očitujete dovolj doslednosti. Prav za prav ne vi, pač pa vaša strast do tiste ženske...«

»Nehajte, nehajte, prosim vas!« je zaklical Vervega.

»Ali česa se tako bojite, dragi moj. Saj nisem nikak ovaduh. Razkrijem se vam — tu v temi, kjer nisva več ločena po tem, kar glumiva v dnevnem življenju, tu smem biti pred vami gol, kot ste vi pred menoj. Tudi jaz name-ravam pobegniti. Ali v Buenos Aires ali v New York, to je še vprašanje. Skupno doseževa večji uspeh. Že dolgo sem vas opazoval. Oster nos imam. Prvikrat, ko sem vas zagledal, sem že vedel: ta se ne bo dal privezati...«

»Ampak, prosim vas, vi ste nesramni! Kdo vam je dal pravico, da me zavajate v priznanja, ki vam jih še nisem dal, ki mi jih pa utegnate zvijačno izvabiti...«

»Le trezno preudarite, dragi Vervega: dejstvo je, da ste se spozabili nad blagajno, sicer šele prvič, ali že s tem dejanjem ste usmerili korak na pot, ki vodi v pustolovstva. Čemu tedaj kljub temu spoznanju poizkušate zanikati svojo pustolovsko nrav in zadržujete čas, ki preži na vas. Drugega izhoda ne vem za vaju...«

»Za naju... tedaj tudi njo mislite?...«

»Tudi njo. Do konca bosta šla. Poznam take postaje: Himmelhochjauchzend, bis zum Tode betrübt... na koncu bankrot...«

»Vi ste prav za prav zelo nepriljuden gost...«

»Pa zato odkritih misli...«

»Vidim. In če vas zaprosim, ali mi boste povedali brez ovinkov?«

»Želite?«

»O njej? O Astridi?...«

Prokurist se je mrzlo zasmel.

»Skušate me. Hočete, da bi vam jaz sam pritrdil, da sem bil tisti gospod v kožuhovini, ki jo je snoči nagovarjal...«

»Morda ste res bili vi. Kako bi ločil. Ob takih srečanjih so si ljudje čudno podobni. In o njej sem že dolgo dvomil...«

»Čemu dvomiti. Krivi ste sami. Igralka še ni bila nikoli zvesta gospodinja. Česa vendar hočete? Zapišite se ali Bogu ali hudiču, obema hkrati ni mogoče služiti. Vi, dragi moj Vervega, pa ljubite somračje, v katerem privzema počestnica sijaj svetnice, svetnica pa vročnost blodnice...«

»Mnogo veste o meni. Kakor da govorite z mojimi besedami...«

»Moram, kako bi se sicer razumela. In saj sva zdaj oba v globokem somračju. V tem prostoru je sestajališče nas vseh...«

»Pomislite, če bi naju slišala ona. Bojim se. Ta misel me je skrivaj že ves čas zalezovala.«

Prokurist se je na ves glas zasmel. Vervego je obšla bojazen, da bi ta smeh, ki je že prehajal v krohot, utegnil zbuditi sosedne sstanovalce.

»Lepo vas prosim,« je zašepetal Vervega, »ali je res, kar trdite o njej...«
Prokurist se je še skrivnostneje rešal.

»In — da sem že pri prvi postaji poti, ki vodi v kriminal?«

»Kriminal? Kaj je kriminal? Izobčestvo iz družbe. In vi sami se hočete izobčiti iz družbe...«

»Ali ne takó, za Boga ne takó...«

»Kako neki sicer. V puščavstvo. Astride ne vodijo v puščavstvo, dragi moj...«

»In ona to ve?... Govorite, govorite...«

»Kaj neki ve? Njo vodi samo sila in ona zahteva od vas samo, da jo pri-vedete tja...«

»In vse mesto govori o snočnjem dogodku?...«

»Priznajte mi, da ste zelo nespretni. Edini vaš greh, ki vas utegne žgati do smrti, je zavest, da ste nespretni in da vendar hočete pustoloviti.«

»Ali tega nočem, nočem, slišite, nočem tega...« je Vervega kriknil in zakrilil z rokami v temó. Nevidni obiskovalec se je spet zakrohotal.

Vervega se je poskušal dvigniti, da bi pomiril čudaškega gosta, ali v tem hipu, ko se je okrenil proti oknu, je opazil Astrido, ki je stopila izza zavese. Bolj jo je začutil kot videl, samo moten svit od okna ji je bledil lase in del obličja. Vervega je odrevenel. Oči so se mu široko razširile, kot da bi hotele predreti temo, z rokami si je trl čelo, kot da bi hotel odtrgati žgoč obroč, ki ga je vedno bolj tesnil. Niti dihniti se ni upal. Vedel je, da je ona utegnila ves razgovor slišati. Zdaj nima česa skriti se pred njo. Nenadoma se je kar zveselil tega dejstva. Zdaj takoj, ob najmanjšem povodu ji bo plačal s svojim sovraštvom vse dolgo čakanje in ugibanje, vso samemu sebi utajeno grozo, ki mu jo je povzročala. Čutil je, da je uprla vanj svoje poglede in da pričakuje njegovega pozdrava, ker pa je molčal, je šla mino njega in brezbrizno kakor mimogrede spregovorila: »To je tedaj tvoje življenje? Ta temnica? Ta zaprta tema, ki je preokorna, da bi se kedaj odmaknila! In če pomislim, da sanjaš o Buenos Airesu? Kar smejati se ti moram... Le kako si dolgočasen!« Emanuela je ob teh besedah prevzela tolika jeza, da jo je občutil že kot slast. Ves se je osredotočil v samopremagovanje in je obstal nem, do skrajnosti pozoren prežavec. Ali vsaka njena beseda je zasekala vanj v živo. Kako da mu je zrcalni Jaz izstreljal očitek za očitkom. Imel je občutek, kakor ga doživi človek, ki mu je družba leta in leta odpuščala njegovo vedenje, dokler ga ni neko uro ob najmanjšem povodu napadla z zasmehom in izrekla obsodbo nad vsem njegovim življenjem in nad njim samim, da se je moral zazdeti pred samim seboj osramočen in nevreden samega golega življenja. Kakor da zavisi od priznanja ali nepriznanja te družbe smisel njegove vtelesitve in njegovih del. Tedaj se v enem trenutku razsvetli vsa bit človekova: kar otipal bi vsako najbolj skrito misel in željo. Tedaj se človek zave: ali bom padel kot suženj in priznal družbi: nič nisem... sprejmite me spokornika... poslušen učenec vam bom, — ali pa se rodi nadnarurna samozavest: jaz pa vam stavim nasproti moj svet in svet mojih očetov in vse, kar delate vi, je opičje posnemanje ohromelih v duhu.

Astrido je ogorčil njegov molk. Molk iz slabosti ali pa molk pred skritim naskokom?

Rahla užaljenost je siknila vnovič iz njenih besed: »Tak saj menda vendar ne spiš! Jutri so jahalne tekme, te si morava za vsako ceno ogledati. Zvečer pristane Nobilov zrakoplov. In ti nisi preskrbel še nobenih vstopnic. Obupati moram...«

Spet molk.

Ženska se je zganila, razdražena po negibnosti te slepe sobe, stopila za korak bliže:

»Ti si mi zoprn.« In spet je čakala. Tedaj se mu je zazdelo, da vidi na dno njenih mrzlih oči. Te mrzle oči so mu bile zdaj samo še izraz odvratne naveličanosti, ki je vsebina vseh puhlih bleščav in begov in tekem in rekordov

in zmag in slavljenj. Te mrzle oči so v slepi sobi, kjer ni ne vriskajočih množic, ne plesne godbe, ne barvnih slapov, samo še steklen blesk mrtvega avtomata.

In Emanuel je odgovoril mirno kot človek, ki je spregledal zakrinkano igro, v kateri se prej ni znašel:

»Astrida, pojdi iz te temnice, ki ti bo vedno zoprna. Pojdi z njim v Buenos Aires in še naprej do svojega bankerota.«

Po teh besedah, ki se mu je njihov zvok zdel, kakor da ne prihaja od njega, marveč od nekega drugega bitja v njem, ki se mu je šele zdaj razodelo, je doživel občutek nepopisnega miru. Nekaj težkega je padlo raz njega. Tudi mu je bilo, kakor da je s svojo močjo prisilil življenje, da se je upognilo, kamor je on hotel. In ko se je že čudil samemu sebi, je zaslišal, kako je plosnilo odrevenelo telo po tleh.

Sklonil se je in ledeno mirno ugotovil: saj je mrtva!

Segel je z roko, da bi se trupla dotaknil, ali roka je zabrodila v brezsnovno temo in se je potapljala v globino brez dna.

Nekaj dni pozneje, prvič po teh vrtoglavih doživetjih, sta se srečala na križišču treh ulic. Brez začudenja sta se pozdravila kot dva človeka, ki že vesta drug o drugem.

Tisto noč sta se tedaj vendarle videla do smrti, čeprav sta se vsakdo po svoje in v ločenih prostorih sklanjala nad zrcalom noči. Ali duše valove skozi vse stene.

Ulice so spravljive. Tisoči ljudi jim oddajajo svoje odtise in sprejemajo potisočerrjene odmeve mimobežečih življenj. Ulice stvarno oznanjajo vsem brez razlike z gledališkimi lepaki, z napovedmi novih filmov, s trgovsko reklamo, z dnevniki.

Astrida K. je igralka, ki je trikrat, štirikrat še dokaj uspešno nastopila, ki pa bo morala svojo bodočnost iskati v vrvežu vele mest.

Emanuel Vervega je blagajnik družbe Export, ki bo moral svojo bodočnost iskati v obnavljanju prezgodaj ugasle pesmi svojih očetov. Morda jo najde, ko se premakne iz mrtvega prostora, v katerem se mu je razklalo življenje na dvoje in se razodela pena mrtvega fantomstva.

»Kar neverjetno, Emanuel, po kakem srečnem naključju je bil preprečen napad na tvojega bratranca Alberta,« pravi Astrida in ponavlja, kar je ponavljalo vse mesto v najbolj slikovitih govoricah.

»Njemu je že tako določeno, damu bo prizanesen vsak napad,« odvrne Emanuel suho. Res je bolje, da greva poslej drug mimo drugega, pomisli Astrida s toplim spominom na samotno bdenje v hotelski sobi, kajti potrebovala bo, neskladna, v sebi skladnih in zemskih spremljevalcev. Res je bolje, da greva drug mimo drugega, se ponovi odmev v Emanuelu, ki samo še vljudno posluša, kaj mu Astrida hlastno pripoveduje o novih uspehih docela neznanih mu veličin.

Nič si nimata odpustiti, ker nista nič grešila drug proti drugemu. Grešila sta le vsak proti sebi samemu.

Iz neke trgovine z gramofoni se razlega modni šlager.

Policist kriči nad kolesarjem, ki je zadel ob pločnik.

Blagor jim, ki spregledajo na križišču. In tudi njim, ki vedo, da tudi na najtesnejšem prostoru utriplje najsilnejše življenje. In njim, ki vedo, da je vsak človek večno lepa skrivnost.

In na mesto se spet tiho usipa sneg. V gostih kosmičih, da se kar migljajoče megli.

In ljudje hité, razhajajo se, tonejo v plesoči megli.

OBČESTVENI ETOS SLOVANSTVA

FRANC TERSEGLAV

Priložnost, da se razgovorim o predmetu, ki je označen z naslovom teh razmišljanj, mi daje takozvani cirilmetodijski pokret. Ta pokret, ki se je v zadnjem času zlasti med našim mladim inteligenčnim rodom več ali manj vkoreninil in tvori že nekako neobhodno sestavino njegovih stremljenj in njegovega nazora, se mora gotovo čisto organsko skladati z njim, mora imeti svoj globoki *raison*, ako naj ima za vsakega slovenskega katolika resnično vrednost in tvoren pomen za našo kulturo. Smisel cirilmetodijskega pokreta pač ne more biti drugi ko ta, da se v svetu, v občestvu vseh narodov, v Gospodovi cerkvi na zemlji pa v ožjem krogu lastnega naroda, družine in narodovih udruženj, od političnih do navadne tovarišije, realizirajo etične in kulturne vrednote slovanstva. Razjasnitev tega vprašanja — prav za prav naloge — je kot centralno vprašanje postavil na dnevni red tudi lanski kongres katoliških slovanskih akademikov v Ljubljani. Svojčas se je učenjaštvo trudilo, da bi določilo, katere osobite etične, kulturne, religiozne in druge vrednote v slovanstvu takorekoč latentno počivajo, katere so se v razvoju človeške zgodovine dejansko uveljavljale in kako so se uveljavljale. Ta metoda mislim, da ni rodila in ne more roditi pravega rezultata in tudi nima pravega haska za naše življenje. Po tej poti zablodi razčlenjujoči razum v same nerešljive probleme, ki se odpirajo brez konca: da li je slovanstvo sploh realna enota ali pa več ali manj samo *'ens purae mentis'*, da li res obstajajo specifične slovanske osobine duha ali pa so le več ali manj samohotne abstrakcije itd. itd. Če hočemo svoje življenje, ki potrebuje krepke usmeritve in globokega hotenja, resnično obogatiti, ga moramo le iz svojega naravnega slovanskega in krščanskega bistva, ki ga moramo z vso močjo svojega nacionalnega instinkta brez vsakih pustih, brezplodnih in arealnih, protiživljenjskih razumevanj afirmirati. Mi smo poklicani, da iz bolj ali manj skritih duševnih in duhovnih sil naše slovanske duše pa iz slovanskega rodne etosa, ki ga v sebi čutimo — in tem bolj glasno in resnično čutimo, čim bolj se, pobožno prisluškujoč, vanj vtopimo — zavestno razvijamo tisti bodoči lik slovanstva, ki naj v raznoličnosti posameznih na-